
Симеон Антонов / Symeon Antonov

ЗАМОНАШВАНИЯ СРЕД ВОЕННИЯ ЕЛИТ НА ВИЗАНТИЯ ПРЕЗ XI ВЕК – АНАЛИЗ НА ПРИЧИНИТЕ И ПОСЛЕДИЦИТЕ

Monks and Churchmen among the Military Elite of 11th– century Byzantium – Analysis of the Motives and the Consequences of Taking the Monastic Habit

Summary: The current paper studies certain cases of military men becoming monks in the complex political and social setting of the 11th c. This decision was either forced by circumstances such as losing the throne, failure in rebellions and usurpations, changes in the political regime, etc. – things that most major sources of the period give plenty of attention to; or voluntary – predisposed by severe illness, old age or sheer faith.

The persons from the military elite made not exception among the Byzantine ruling class. For them the monastery was a safe haven in case of uncertainty or overt threat. It was also the place where one could find peace and increase his chances of salvation in the afterlife.

Key words: Byzantium in the 11th century, military elite, monastic habit, monastery.

Т.нар. „византийски единадесети век“ е един от най-турбулентните периоди в историята на Римейската империя. Значителна роля в политическите боричкания и социалните промени изиграва елитът на империята и по-специално военният – лицата, заемали значимите военни и военно-административни постове, които са им давали възможност да се намесват в събитията и в известна степен да моделират вътрешните процеси в периода от смъртта на император Василий II (976–1025) до възкачването на Алексий I Комнин (1081–1118) – самият той е военно лице и съзидател на нов ред в управлението на *Романия*.

По-долу, както подсказва и заглавието, обект на анализ ще бъде една специфична проява в биографията на някои висши военни функционери, а именно – приемането на монашеска схима. „Монашеството е форма на съществуване, отдадено на Бог и практикувано от монаси и монахини.“¹ Според практиките от периода, преди едно лице да стане пълноправен член на дадена монашеска общност като монах, то трябвало да прекара известен срок от време като послушник (между шест месеца и три години)². Не знаем обаче доколко това правило е било прилагано в разгледаните по-долу случаи, където става дума изключително и само за хора с най-високи титли и длъжности.

Замонашването е използвано като политическа мярка срещу неудобни или загубили позиции лица, но както ще видим, далеч невинаги е продиктувано

от политически причини. Понякога сред подтиците се откриват мотиви от лично естество – търсенето на утеха при смъртоносна болест, старост, а вероятно и от чиста вяра в Бог и страх от отвъдното.

Случаите, в които представители на т.нар. военен елит попадат в манастир, със сигурност са много. Характерът на изворите обаче ни помага да установим само една неголяма част. В тях присъстват само представители на най-високия ешелон от военни и военни администратори (не по-ниско от *стратег* по отношение на заемания пост) и носители на дворцови титли (не по-ниски от *патрикий* и достигащи до най-високите „царски“ нива – *куропалат*, *новелисим* и *кесар*). Повечето от тези случаи са продиктувани от политически причини. Тези извори, както може да се предположи, са в огромната си част писмени исторически извори, а понякога на помощ идват и сведения от различни по характер документи. В много редки случаи като тяхно допълнение и потвърждение се явяват данните на сфрагистиката.

1. Принудително замонашване сред военния елит по политически причини

Нека започнем със случаите на принудително замонашване, причинени от различни по характер неуспехи. Интересно и важно е да се посочи, че понякога при промяна на обстоятелствата дадено лице е можело да отмени своята монашеска клетва, ако тя му е била наложена със сила, както прави един фаворит на император Роман II (959–963), евнух на име Йоан, на когото патриарх Полиевкт (956–970) дава възможност да се върне към светския живот, изоставен при Константин VII Порфирогенет (944–959) по повеля на владетеля³. Това обаче се оказва по-скоро изключение, което не намира явно потвърждение сред разгледаните по-долу примери от следващия XI в.

Особена категория оформят представителите на военния елит, достигнали до императорския престол, но впоследствие детронирани, на които като мярка срещу евентуалните им амбиции да си възвърнат престола е наложено монашеско пострижение. Това се случва с император Никифор III Вотаниат (1078–1081) през месец април 1081 г. Влезлите в столицата войски на узурпатора Алексий Комнин не оставят голям избор на Никифор. Придуман от пратениците на Комнините, той приема монашеска схима в манастира „Св. Богородица Перивлептос“ – възстановен от него самия, но дело на друг василевс от единадесетото столетие – Роман III Аргир (1028–1034), където скоро след това Никифор Вотаниат умира⁴. Впечатлява фактът, че от всички 11 управлявали самостоятелно императори в периода 1025–1081 г., шестима завършват живота си като монаси⁵.

Нерядко смяната във властта повлича редица промени на по-ниско ниво. Императорски роднини, съветници и длъжностни лица напускат двореца и столицата, а някои биват принудени да постъпят в манастир, за да запазят живота си при новия управляващ. Такъв е случаят с Константин, вуйчо на

император Михаил V (1041–1042) и един от братята на всесилния Йоан Орфанотроф и предходния василевс Михаил IV (1034–1041). Той има впечатляваща военна кариера, която е обусловена от патримониалния тип управление, наложен от Пафлагонската династия. Още при Михаил IV той е назначен за *дук на Антиохия*, а след успехите си – и за *доместик на схолите на Изтока*⁶. При племенника си Михаил V пък Константин получава извънредно високия ранг *новелисим*⁷. Когато императорът си навлича гнева на константинополци с отпращането на императрица Зоя извън столицата, бунтът, оглавен от сестра ѝ Теодора и нейните поддръжници, помита василевса. Дватама с Константин търсят убежище и спасение в Студийския манастир, където междуременно приемат монашеска схима. Това обаче не ги спасява – Михаил и Константин са извлечени от манастирския храм и са ослепени пред погледа на екзалтираната, не търпяща възражение тълпа. След това *новелисимът* е изгнан на о. Проти (Принцовия архипелаг в Мраморно море)⁸. Той умира преди 1058 г. и е погребан в построения от наследника на Михаил Калафат – Константин IX Мономах (1042–1055) – манастир „Неа мони“⁹.

Понякога не става дума толкова за принуда, колкото за добре осъзната необходимост. Такава вижда *проедърът* Симеон, който изпада в немилост при първия от Пафлагонците – Михаил IV. Новите управляващи подменят голяма част от военния елит, като тази промяна засяга и Симеон. Издигнат от Константин VIII (1025–1028) до най-високия ранг за евнуси – *проедър*, същият заема някои от най-важните военни постове по това време – *друнгарий на виелата* и *доместик на схолите*. Формална причина за замонашването му се явява прогонването му от Константинопол заради неговия протест срещу несправедливото отношение спрямо Константин Даласин от страна на новите управници¹⁰.

Освен василевсите и асоциираните с тях и управлението им лица, не малко са кандидат-узурпаторите, които вдигат оръжие или заговорничат срещу централната власт, но претърпявайки крушение, намират (или опитват да намерят) избавление в монашеската власеница. Голяма част от тях са хора от военното съсловие, заемали официални военни или военно-административни постове, дали им възможност в даден момент да претендират за престола. Сред тях е първородният син на последния български цар Йоан Владислав (1015–1018) – Пресиан/Прусиан. Той на два пъти се замесва в споровете и борбите на ромейската знат. Първият път е около 1026 г., когато Пресиан, тогава *стратег на Вукеларион*, стига до въоръжен сблъсък с Василий Склир. Той е заточен на о. Плати в Принцовия архипелаг, но по-късно е освободен и реабилитиран¹¹. През 1028 г. обаче Пресиан се намесва в борбата за престола на страната на императрица Теодора. Целта е била двамата да изместят Роман Аргир и по-голямата сестра на Теодора – Зоя. Заговорът е разкрит, а двамата – наказани. Пресиан е ослепен, а няколко години по-късно приема и монашеска схима¹². Политическият характер на последното решение е несигурен, тъй като той като слепец вече практически е бил лишен от възможност да претендира

и да се бори за престола, както и да играе активна роля в политическия живот на Ромейската империя. Освен това Йоан Скилица говори за доброволно подстригване за монах (ἐκουσίως ἀλοκεῖρεται μοναχός)¹³.

Катепанът/дукът на България Никифор Протевон също попада в сходна ситуация, засвидетелствана в повечето византийски извори за периода. След смъртта на император Константин Мономах († 1055 г.) той е избран за негов наследник от *синклита* (според Михаил Аталиат – от умиращия василевс) и е повикан в столицата. На кандидатурата му се противопоставя императрица Теодора (1055–1056), която успява да осуети пристигането му в Константинопол. Никифор е задържан от нейните привърженици в Солун, след което е насилствено замонашен в манастира „Кузинас“ в малоазийската *тема Тракизион*¹⁴.

По-интересна е историята с *кесаря* Йоан Дука – една от най-колоритните личности на „византийския единадесети век“. Брат на император Константин X (1059–1067) и чичо на Михаил VII (1071–1078), Йоан Дука запазва силното си влияние до първите години от управлението на последния. След като престава да бъде пръв съветник на василевса, изместен от собственото си протеже Никифорица, той се оттегля в именията си във Витиния¹⁵. Призован е отново през 1074 г., когато е изпратен с войска като *стратег автократор* срещу разбунтувалия се в Анатолия Русел дьо Байол. В битката при р. Сангарий обаче *кесарят* е пленен. Русел, който осъзнава, че няма шансове за престола, решава да провъзгласи Йоан Дука за император¹⁶. Проблемът за мнимото или реално нежелание на *кесаря* да стане василевс няма значение в случая. Скоро след това двамата са пленени от действащите под влияние на императора в Константинопол селджуки, които ги изпращат на императора срещу откуп. Съзнавайки рисковата ситуация, в която е попаднал, Йоан Дука приема монашеско подстрижение, за да избегне евентуално наказание¹⁷. Решението се оказва правилно и той не само че не търпи наказание, но и запазва важното си място и при следващите двама императори. Междувременно Йоан продължава да се афишира върху оловните си печати с високата си *кесарска* титла¹⁸.

Понякога мярката замонашване е прилагана и върху лица, заподозрени в неподчинение или измяна. В тази група, съвсем естествено, попадат немалко представители на военния елит. Интересно е, че всички те се отнасят към един относително тесен хронологически отрязък – от началото на 30-те до втората половина на 40-те години на XI в. От тях първи е Константин Диоген, заемал до този момент различни важни военно-административни постове в западната част на балканските владения на империята. Обвинен, че планира бунт, той е назначен от император Роман III Аргир за *стратег на Тракизион* като форма на почетно изгнание и в опит да бъде изтръгнат от средата, в която има най-голямо влияние, и поставен на място, където може лесно да бъде контролиран и при нужда да бъдат парирани попълзновенията му. По-късно Константин Диоген е затворен в тъмница, но е освободен през 1030/1031 г. и замонашен в Студийския манастир. Това обаче не слага край на съзаклятията

му и след поредното, извършено заедно с императрица Теодора, е заловен и измъчван от Йоан Орфанотроф. Вероятно не издържа на мъченията и извършва самоубийство, скачайки от стените на Влахернския дворец, а според някои извори е хвърлен от там¹⁹.

Константин Даласин, споменат вече във връзка с *протовестиария* Симеон, също бива репресиран по подозрение, че може да се намеси в борбата за престола. Изворите го представят като популярна личност с претенции към императорската диадема. Достигнал до *катепан на Антиохия*, още в края на управлението на Василий II, при смъртта му и възшествието на неговия брат Константин VIII последният го избира за свой наследник. Кандидатурата му пропада, като Йоан Скилица отдава това на *друнгария на виглата* Симеон²⁰, същият, който по-късно ще го защити, заплащайки висока цена за това.

Константин Даласин участва в неуспешния поход на император Роман III в Сирия от 1030 г. „Заслугата“ за провала е до голяма степен на самия Константин, който се оттегля с войските си. Някои арабски автори отдават това на стремленията му към престола в Константинопол²¹.

Най-накрая обаче Константин Даласин пада жертва на мнителността на Пафлагонците. Първоначално той е заточен на о. Плати в средата на 30-те години на XI в., а при възкачването на престола на Михаил V е принуден да приеме монашеска схима²². Историята на Даласин обаче не приключва с това. След низвергването на последния Пафлагонец (1042 г.) той е един от проучените кандидати за престола, но на проведеното от Зоя „интервю“ ѝ се сторил неотстъпчив човек с тежък характер, поради което кандидатурата му е отхвърлена²³.

Има един случай, в който придобитата бойна слава и големите войски, с които разполагал, става причина за падението и впоследствие – замонашването на представител на военния елит – *севастофора и стратега автократор* Стефан Пергамин, победител над знаменития Георги Маниак. Бидейки скопец, той не би могъл да претендира за престола, но е обвинен (дали с основания, или не, е трудно да се каже), че заговорничи да издигне там тогавашния *стратег на Мелитина* Лъв Ламброс. По тази причина му е иззето имуществото, прогонен е от столицата и е замонашен²⁴. Евнусите във Византия, дори и когато са им поверени значителни военни сили, са по-лесна мишена за подобни акции.

Последният, заподозрян за заговор, който насилствено е подстриган, е Лъв Торникий. Това събитие предхожда най-добре засвидетелстваното в неговата биография – бунтът от 1047 г. След възкачването на Константин IX Мономах той е *патрикий и вест*, като изпълнява длъжностите *дук на Ивирия* и/или *стратег на Мелитина*, които според някои автори му били възложени като форма на заточение²⁵. През пролетта на 1047 г. Лъв Торникий е отстранен от поста си, насилствено е замонашен и доведен в столицата по подозрение за готвен бунт. По-късно през същата година той използва популярността си сред „македонците“ (военното население на *тема Македония* с главен град Адрианопол), които го обявяват за василевс²⁶. Нататък историята е добре позната и тук не се нуждае от подробно преразглеждане – след провала си Лъв е заловен

и ослепен, въпреки че подобно на *новелисим* Константин се опива да се възползва от азилното право в църквата на Вулгарофигон²⁷.

2. Замонашвания вследствие на старост, болест или при неуточнени обстоятелства

Разбира се, не всички замонашвания се дължат на форсмажорни причини. Практиката отделни аристократи и хора на високи държавни постове да приемат монашеска схима в напреднала възраст или при тежка болест е засвидетелствана в изворите, макар че вероятно има много по-широко разпространение. Усещането за приближаващия край изглежда е подтиквало мнозина да се замонашат, търсейки близостта до Бог, която светата обител се е смятало, че дава, увеличавайки по този начин шансовете си за спасение след смъртта, а от друга – вероятно не без значение са били и грижата и сигурността, осигурявани от монасите в рамките на тяхната общност²⁸. В много случаи, когато говорим за състоятелни и влиятелни особи, тези манастири са били техни творения, държани като *харистикии*, или поне са били облагодетелствани от тяхната дарителска дейност, която им е осигурявала издръжка, наречена *ἀδελφῶτων*, като в последния случай не е наложително лицето да е монах или дори да живее в манастира²⁹. Много често при тях тази промяна не е водила до драстично изменение в начина на живот. Мнозина състоятелни хора са живеели в собствени стаи, имали са слуги, приготвяла им се е различна храна от тази на останалите монаси и са запазвали част от недвижимото си имущество³⁰.

Един от най-емблематичните примери всъщност засяга точно военния елит. Той е свързан с името на император Исаак I Комнин (1057–1059). Поради поразилата го след лов болест, василевсът абдикира, приемайки монашеско подстрижение (ноември 1059 г.). Решението му е продиктувано от усещането за скорошната смърт. Тя действително не закъснява и той умира през 1060 или 1061 г.³¹

Много вероятно е същата да е причината, поради която Йоан Комнин – брат на споменатия император и баща на по-сетнешния Алексий I Комнин (1081–1118), който освен това има изключително успешна военна и дворцова кариера, умира като монах Йоан. Сведението за това се съдържа в литургичния типик на манастира „Христос Филантропос“, но е пропуснато от Никифор Вриений, който е единственият историограф, споменаващ смъртта му³², което, струва ми се, свидетелства за даване на обет скоро преди смъртта, който е останал без особени последици и е преминал почти незабелязано за съвременниците. Вероятно точно този тип замонашвания са най-често срещани не само сред военния елит, но и сред висшето общество на Византия изобщо.

Друг известен представител на голям род от XI в., който приема схима вследствие на тежка, смъртоносна болест, е Андроник Дука. Син на *кесаря* Йоан, звездата на Андроник изгрява около и след битката при Манцикерт, когато надделява в гражданската война срещу сваления Роман IV Диоген (1068–1071). Той е ранен в битката, довела до пленяването му от Русел дьо Байол

през 1074 г. Здравословното му състояние се влошава, поради което е освободен и неизвестно кога преди смъртта си през 1077 г. приема монашеска схима³³.

В някои случаи изворите не разкриват причината, поради която дадено лице е постъпило в манастир. Сред тях е Катакалон Кекавмен – виден византийски военачалник от 40-те и 50-те години на XI в. и главен герой на повествованието на Йоан Скилица за последната част от неговия компендиум. Вероятно Катакалон Кекавмен става монах в началото на управлението на Константин X Дука, но кога точно и по какви причини остава неизвестно, тъй като наративът на Скилица прекъсва през 1057 г.³⁴, а другите извори не дават никаква информация по въпроса. Актът на замонашване е засвидетелстван върху оловен печат на „Калиник Кекавмен, монах и *куропалат*“³⁵, както и в писмата на Михаил Псел до него³⁶. От тях може да се заключи, че той е изпаднал в немилост пред Константин X, което, ако се окаже вярно, би доближило неговия случай до този на разгледания по-горе Симеон. На Катакалон Кекавмен ще се върнем отново по-нататък, когато обсъждаме проблема с получаването на неговата *рога*.

Не е ясно защо постъпва в манастир *севастократор* Исаак Комнин, племенник на едноименния император и по-голям брат на основателя на Комниновата династия. Извор за това събитие, отнасящо се вече към управлението на Комнините, е отново типикът на манастира „Христос Филантропос“³⁷.

Накрая трябва да споменем и един особен случай, сведенията за който не са достатъчни, за да бъде причислено въпросното лице към военния елит, но все пак има своето място тук – този със св. Никон от Черната планина. Не знаем неговото рождено име, но съществуват свидетелства, че е бил военен функционер от *архонтски* произход, който дори е предвождал армейска част при управлението на Константин IX Мономах. По-късно той се замонашва и приема името Никон. Причините за това са неизвестни, но съдейки по ктиторската и книжовната му дейност след това, вероятно решението е взето от чиста религиозна ревност, без намесата на фактори от политическо или друго светско естество. Това, както и фактът, че след смъртта си е канонизиран, го прави уникален измежду разгледаните³⁸.

3. Монаси и църковни лица сред военния елит

Макар и относително рядко, понякога лица, дали обет да служат на Бог, се оказват начело на армейски контингенти. Константинополската патриаршия и населението на Ромейската империя не гледат на това с добро око, което може би донякъде обяснява оскъдицата от данни в тази насока, която пък от своя страна вероятно е отражение на реалността. Това е причината ромейските автори от времето на кръстоносните походи да се учудват извънредно много и да осъждат нравите на западните църковни лица, позволяващи си да носят оръжие и да се държат като светски барони³⁹.

Един от най-скорошните от перспективата на единадесетия век е случаят с Торник, богат ивирски пълководец (груз. *еристави*) от Тао (арм. Таик),

достигнал вследствие на ромейската си служба до високата за времето титла *патрикий*. Към 970 г. той се замонашва в Лаврата на Атон, следвайки стъпките на братовчед си Йоане. През 978 г., по време на бунта на Варда Склер, Торник е призован от управляващите в Константинопол да бъде посредник между тях и бившия си сюзерен Давид от Тао. Според житието на Йоане и Ептиме той не желаел да нарушава обета си, но бил посъветван да го направи от самия основател на организираното атонско монашество – св. Атанасий. Торник се завръща при Давид, от когото получава 12-хил. кавалерия, с която помага на правителството да постигне победа над узурпатора. След тези събития Торник се връща към монашеския живот и дори става един от основателите на грузинската света обител на Атон – манастира Ивирон⁴⁰.

Разглеждането на монасите с висши военни и военно-административни постове през XI в. започва с Василий, за когото е известно, че е бил скопец и монах (*синкел*). Същият освен това е служил като *управител* (*катепан/дук?*) *на България*⁴¹. През 1047 г. участва с поверените си войски в отразяването на печенежки нападения, както и в последвалото преселение на пленените в подчинените му земи⁴². По-късно, през 1053 г., същият враг причинява смъртта на Василий Монах, паднал убит в проходите на Стара планина⁴³.

Интересен е случаят с друг евнух – някой си Никифор, наричан от Кекавмен Константин. Наличните извори изрично посочват, че той е бил църковно лице, служило на император Константин IX преди възкачването му на престола. Никифор изоставя свещеничеството в името на държавните слава и почести⁴⁴. Василевсът му дава висшия дворцов ранг *ректор* и го назначава за *стратопедарх*, командващ *източните тагми*. В това си качество Никифор тръгва на поход срещу владетеля на Двин, където успява да изпълни поставените му задачи (1049 г.)⁴⁵. Не така успешни обаче са действията му срещу печенегите, които нанасят тежко поражение на ромейската войска, предвождана от него самия⁴⁶.

Към списъка на духовниците военни предводители от XI в. може с някои условности да бъде отнесен и *протоспатарият* Теоктист. В наратива на Йоан Скилица той присъства като τῶν πιστικωτάτων αὐτῶ ὑπάρχοντα διακόνων, като също се споменава, че е бил *велик етериарх*⁴⁷. Използваният израз дава възможност за двойствено тълкуване. От една страна, е възможно да е бил *дякон*, т.е. църковно лице, но не по-малко вероятно е да е бил просто ‚слуга‘, ‚служител‘ на император Роман III, каквото е първоначалното значение на думата. Във всеки случай Теоктист изпълнява важни военни задачи в Сирия като *стратег автократор*, но въпросът за причисляването му към църковните кръгове е повече от проблемен⁴⁸.

Прави впечатление, че разглежданите военни и военно-административни служители, които в даден момент са били църковни лица или монаси, са все евнуси, ако изключим Теоктист, чиято принадлежност към този списък, както стана дума, е спорна. Василий, изглежда, е бил замонашен преди или докато е заемал важния военно-административен пост *управител на България*. За

причините и точното време за това можем само да гадаем. За мотивите на Никифор/Константин сме по-добре информирани – Йоан Скилица дава пълно, макар и незнайно доколко достоверно, обяснение. Във всеки случай става ясно едно – връзките му с Църквата, изглежда прекъснати след това, предхождат неговата дворцова и военна кариера. Тези двама държавни служители оформят особена категория, която има самостоятелно място в настоящата работа.

След като анализирахме причините и отделните примери на замонашвания сред военния елит, ще се спрем и на последиците от този акт.

Приемането на монашеска схима се възприема като начало на нов живот. По тази причина в преобладаващите случаи това води и до смяна на името. След това монасите обичайно присъстват само с новото си име, без старите или фамилните имена. Последното невинаги се отнася до представителите на елита.

Практиката, която повечето следват, е тези нови имена да започват с началната буква на старото християнско име. Изборът е личен, като вероятно в повечето случаи е обвързан със светец покровител или духовен отец и наставник в новото им битие. От всички, разгледани по-горе случаи, само при шест са известни и рождените и монашеските имена. Преобладаващата част от тях са от т.нар. Комнинов клан, а сведенията за това датират преди всичко от периода след 1081 г. Споменатото правило за началната буква е следвано почти без изключение: *куропалатът* Катакалон Кекавмен става Калиник⁴⁹; *кесарят* Йоан Дука приема името Игнатий⁵⁰ (в гръцкия оригинал и в двата случая с имената започват „йота“); Андроник Дука приема името Антоний⁵¹; *севастократор* Исаак Комнин – Йоан⁵². Йоан Комнин, брата на император Исаак I, не променя името си⁵³. Единствено *новелисим* Константин не се вписва в това неписано правило – той приема монашеско кръщение като Теодор⁵⁴.

Изборът на обител, в която дадено лице да продължи живота си, също не е случаен. Често той е свързан с предхождащи действия на основаване или обдаряване на съответния манастир.

Знаем за поне двама, които постъпват в манастир, на който те се явяват ктитори. Основател на манастир във Витинския Олимп е евнухът Симеон, който след изпадането си в немилост при пафлагонското управление избира същия този манастир, за да продължи живота си в него⁵⁵. Както вече казахме, император Никифор III Вотаниат също се замонашва в обител, за която по-рано се е погрижил – константинополския манастир „Св. Богородица Перивлептос“⁵⁶.

Вероятно тук трябва да причислим и българския престолонаследник Пресиан. До нас е достигнал един печат, който според Иван Йорданов споменава „манастир на Прасиан“ (μονής λέφουκα τῶν Πρασιάνου)⁵⁷. Логично е да предположим, че ако този манастир е бил основан от Йоан-Владиславовия първороден син, то след като дава монашески обет към началото на 30-те години на XI в., Пресиан е избрал именно основания или възстановен от него манастир, останал до по-късно време като „манастира на Прасиан“.

В други случаи няма указания за това защо е направен съответният избор и дали изобщо е имало възможност за такъв. Така например знаем, че Никифор Протевон е замонашен в манастира „Кузинас“ в *тема Тракизион*, като изворите подчертават, че това е решение на привържениците на императрица Теодора⁵⁸. Бившият император Исаак Комнин сам постъпва в Студийския манастир⁵⁹. Колкото до тази света обител, тя, изглежда, е заемала най-високото място сред престижните столични манастири и като такава е служила като притегателен център за представителите на властта, а може би и като своеобразен „почетен затвор“⁶⁰. В началото беше споменато, че през т.нар. „византийски единадесети век“ цели шестима императори се замонашват. Едва ли е случайно, че от тях трима приемат монашеска схима именно в Студион⁶¹. При Исаак Комнин обаче може и да има друг подтик – заедно с брат си Йоан прекарват ранните си години в този манастир, където двете момчета получават всестранно образование и възпитание⁶².

Преди да пристъпим към заключенията, ще се спрем на един проблем, който засяга темата на настоящата статия. Той е свързан с Катакалон Кекавмен и неговото годишно възнаграждение като носител на висока дворцова титла, наречено *рога*⁶³. Казусът е известен от писмата на Михаил Псел до него. Според едно от тях (KD 59) Катакалон съобщава за подстрижението си и търси съдействие за получаването на неизплатената си *рога* на *куропалат*. Псел го уведомява, че трябва да действа сам, тъй като той не може да ходатайства пред императора, а патриархът⁶⁴, изглежда, не може да направи нищо по въпроса. От редица примери знаем, че изплащането на *рогата* и нейният размер, макар и регламентирани, са били в ръцете на императорите⁶⁵. Освен това византийският интелектуалец го поздравява за направения избор, използвайки изрази, в които не е трудно да се долови ирония. Сред тях изпъкват няколко антитези: „земната бедност – небесните богатства“, „небесното тяло – земното тяло“, „монашеското спокойствие – демоните“, „тесният път – земният път“⁶⁶. В друго писмо (KD 141) иронията сякаш се засилва с твърдението, че неиздължената сума от василевса ще бъде изплатена многократно в откъдното. Псел също пише за неуспеха на пратеника на Катакалон Кекавмен да убеди императора, патриарха и него самия, въпреки проявеното упорство и разнообразните подходи от страна на посредника⁶⁷.

Оттук произтичат два основни въпроса: 1) за какво би послужила на духовно лице тази значителна парична сума; 2) съществувала ли е практика подобни възнаграждения да бъдат изплащани и след даване на монашески обет.

Отговорът на първия въпрос не е лесен, тъй като изисква да проникнем в съзнанието на Катакалон, което, разбира се, е невъзможна задача. Струва ми се резонно обаче този проблем да бъде разгледан като индиректно доказателство, че той е бил доведен до мисълта за замонашване и до нейната реализация от мотиви, различни от чисто религиозните. Вътре в себе си Катакалон Кекавмен е останал светски човек, а вероятно това важи и за повечето

от разглежданите персони. В противен случай настойчивото преследване на *рогата* би било по-трудно обяснимо. Също така материалната среда, в която са продължавали живота си, едва ли е била много по-различна, въпреки почти всеобщата забрана на монаси да притежават свое имущество след подстригването⁶⁸.

На втория въпрос могат да бъдат дадени два разнопосочни отговора. Във вторичната литература основно е мнението, че Катакалон Кекавмен е опитвал да получи полагащата му се *рога* от предходната година, докато все още е бил светско лице⁶⁹. Можем обаче да допуснем, че е възможно въпросната държавна рента да му се е полагала по принцип, независимо че вече е бил монах и на практика не е бил част от двора и *синклита*, тъй като по дефиницията е била доживотна⁷⁰. Косвено доказателство за втората хипотеза намираме във вече споменатите негови печати като „монах и *куропалат*“, както и в тези на Йоан Дука като „монах, *кесар*“. Възможно е обаче те просто да афишират предишния му статут, без да индикират, че той е продължавал да бъде носител на този ранг и е бил възприеман като такъв от съвременниците си. От друга страна, притежатели на толкова високи титли са все хора с голяма тежест в тогавашното общество, за които е било възможно да получат подобна отстъпка от страна на властите. Евентуалният отказ е криел известни рискове от неподчинение, докато изплащането на сума, която, макар и значима, е била много малка част от наличностите в хазната, вероятно в редица случаи е изглеждало по-разумното решение.

В заключение по този проблем можем да изкажем следната хипотеза. По всяка вероятност Катакалон Кекавмен не е имал право да получава *рога* от държавата след акта на приемане на монашеска схима. Претендирането с високи дворцови титли по печатите е в името на обществения престиж на тези влиятелни мъже, който те, макар и обърнали се към монашеския живот, не са искали да загубят. Настойчивото преследване на *рогата* обаче показва, че самият Катакалон е смятал, че тя му се полага по право. В такъв случай трябва да става дума за неизплатената рента от годината преди замонашването (между Цветница на 1059 г. и Цветница на 1060 г.⁷¹). Ако последните разсъждения са грешни и той е опитвал да получи *рогата* за времето след постъпването си в манастир, то вероятно се е позовавал на прецедент, с който е бил добре запознат. Този предшестваш случай е най-логично да отнесем към периода от началото на четвъртото до края на шестото десетилетие на XI в., когато назряващата политическа нестабилност е налагала на императорите да правят определени отстъпки пред представителите на своя някогашен управленски елит, постъпили в манастир вследствие на едни или други обстоятелства. Нежеланието на императора да даде дължимото (?) на известния военачалник пък може да е следствие и на финансовата криза, усетена остро още от предходния император Исаак I, взел мерки по съкращаване на разходите точно от държавните ренти на своите служители⁷². Михаил Псел в своята

„Хронография“ прави метафорично описание на точно тези негови действия, оприличени на ампутирането на членовете на прекомерно нарасналото и уродливо държавно тяло⁷³.

Сред анализиранияте случаи преобладават наложените от властта и/или обстоятелствата замонашвания пред доброволните и неясните като причини такива (9:4). В заключение ще разгледаме поотделно причините и последиците от акта на приемане на монашеско подстрижение от гледната точка на представителите на военния елит и на властите.

За детронирани императори, неуспели узурпатори, бунтовници или заподозрени в някаква форма на заговор, постъпването в манастир понякога е единственото възможно спасение. Дори и когато тази мярка не е наложена насила, тя е осъзната като необходима, тъй като всички други перспективи изглеждат по-мрачни – екзекуция или разнообразните членовредителни наказания (през XI в. това е най-често ослепяването). Изглежда, че в повечето случаи това е ефикасна и спасителна мярка, а липсата на по-нататъшни сведения подсказва, че въпросните представители на военния елит са изживели дните си спокойно и без да понесат допълнителни вреди. Но това невинаги е от полза, както можем да се убедим, проследявайки съдбата на *новелисим* Константин, който бива ослепен; Константин Диоген, подложен на изтезания и извършил самоубийство (или убит?); Льв Торникий, отхвърлил обета си, повел войски към столицата, но след като се провалил, в крайна сметка ослепен. Първият пада жертва на гнева на константинополското население, провокиран от непопулярното управление, към което се числял и той, докато другите двама плащат тежка дан на неспирните си амбиции, които монашеската власеница не успяла да погаси.

Само в един случай се споменава изрично, че след принудителното замонашване е иззето имуществото на потърпевшия (Стефан Пергамин), но няма причина да се съмняваме, че това е била стандартна мярка, прилагана спрямо почти всички, попаднали под ударите на властта и принудени да се замонашат. При *новелисим* Константин пък столичното му имущество е разграбено от тълпата според един източен извор⁷⁴.

Колкото до случаите на доброволно даване на обед поради старост или болест, те, изглежда, са дълбоко закодирани в психологията на византийското общество. Манастирът е мястото на Бог, откъснато от земните изкушения и блага, където човек може да прекара последните си дни в разкаяние и да намери утеха преди смъртта, както и да увеличи шансовете си за спасение след това чрез молитвите на монашеското братство. Не бива да подценяваме искреността на тези хора, решили да постъпят по този начин, търсейки винаги скрита причина от политическо или социоекономическо естество, макар че такава често може да бъде заподозряна (напр. неясният казус с Катакалон

Кекавмен). Вероятно откриваме още едно проявление на индивидуализма в социалното поведение, характерен според А. Каждан за ромеите, под формата на самостоятелното търсене на пътя към спасението, който руският византинист намира в съчиненията на св. Симеон Нови Богослов⁷⁵.

Насилственото замонашване от страна на властите на потенциални узурпатори е стара и като цяло – ефективна мярка за справяне с подобни проблеми. Във всеки един от разгледаните случаи тя дава търсения ефект, с изключение на Константин Диоген и Лъв Торникий – и двамата замонашени по-рано, но стремящи се към върховната власт въпреки това. След 1042 г. потенциалните узурпатори монаси имат „свеж“ пример в лицето на императрица Теодора, която управлява на два пъти (през 1042 и 1055–1056 г.), въпреки че е принудена да постъпи в манастир в началото на 30-те години на XI в.⁷⁶

БЕЛЕЖКИ/NOTES

¹ Talbot, A.-M. Monasticism. – In: ODB, vol. 2, New York/Oxford, 1991, 1392.

² Каждан, А. П. Византийский монастырь XI–XII вв. как социальная группа. – ВВ, 31, (1971), 57.

³ Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, CFHB V. Rec. J. Thurn, Berlin, 1973, 248₉–249₂₃.

⁴ Annae Comnenae. Alexias, CFHB XL. Rec. D.R. Reinsch, A. Kambylis. Berlin/New York, 2001, 87₁₋₁₉; Ioannis Zonarae. Epitomae Historiarum, CSHB XLVII–XLIX. Rec. M. Pinder, Bonn, 1897, 730₁₉₋₂₀; Actes de Lavra I: des origines a 1204. Rec. P. Lemerle et al., Paris, 1970, № 44, 243_{14, 22-23}. Виж също: Cheynet, J.-C. Pouvoir et contestations a Byzance (963–1210). Paris, 1996, № 113.

⁵ Дашков, С.Б. Императоры Византии. Москва, 1997, 203–238.

⁶ Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, 397₅₈₋₆₀, 399₂₄–400₂₈; Ioannis Zonarae. Epitomae Historiarum, 589₂₇, 590₃₁; Matthew of Edessa. Armenia and the Crusades Tenth to Twelfth Centuries, The Chronicle of Matthew of Edessa. Trans. A.E. Dostourian, Lanham/New York/London, 1993, 55–56.

⁷ Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, 416₇₆–417₇₈, 417₈₆₋₈₈; Michel Psellos. Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077), vol. 1. Ed. et trad. É. Renauld, Paris, 1926, V: VII–VIII, 89–90; X, 91₁₋₁₀; Ioannis Zonarae. Epitomae Historiarum, 607₁₅; Zacos, G., A. Veglery. Byzantine Lead Seals, vol. 1. Bern, 1972, № 2679.

⁸ Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, 417₈₈–421₃; Michel Psellos. Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077), vol. 1, V: XVII–L, 96–115; Michael Attaleiates. The History, DOML 12. Ed. et trans. A. Kaldellis, D. Krallis, Cambridge, MA/London, 2012, 18–28; Ioannis Zonarae. Epitomae Historiarum, 609₁–613₂₈; Michaelis Glycae. Annales, CSHB XXIV. Rec. I. Bekker, Bonn, 1836, 589₁₆–592₈; Aristakes Lastiverts'i. History. Trans. R. Bedrosian, New York, 1985, 43–44; Cheynet, J.-C. Pouvoir et contestations a Byzance, № 56.

⁹ Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, 423₅₄₋₅₇; Гедюн, М. Βυζαντινὰ χρυσόβουλλα кар литάκια. – ЕБ, 4, (1883–84), 431.

¹⁰ Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, 396₂₈₋₃₂, 397₆₀₋₆₁; Cheynet, J.-C. Pouvoir et contestations à Byzance, № 38.

¹¹ **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 372⁸⁰⁻⁸⁷. За този конфликт виж също: **Cheyne, J.-C.** *Pouvoir et contestations à Byzance*, № 27; **Антонов, С.** Някои явления от социалната история на Византия през XI век. – В: България, българите и Европа – мит, история, съвремие, т. XII, Велико Търново, 2018, 41–42.

¹² **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 376⁸²⁻⁸⁶, 377³⁻⁴, 384¹⁰⁻¹²; **Ioannis Zonarae**. *Epitomae Historiarum*, 574⁵⁻⁶; **Cheyne, J.-C.** *Pouvoir et contestations à Byzance*, № 31.

¹³ **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 384¹².

¹⁴ **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 477⁸⁰⁻⁴⁷⁸⁹⁵; **Michael Attaleiates**. *The History*, 90⁶; **Ioannis Zonarae**. *Epitomae Historiarum*, 650¹⁶⁻¹⁸; **Michaelis Glycae**. *Annales*, 598²¹⁻⁵⁹⁹⁹; **Cheyne, J.-C.** *Pouvoir et contestations à Byzance*, № 75.

¹⁵ **Michael Attaleiates**. *The History*, 330; **Nicephori Bryennii**. *Historiarum libri quattuor*, CFHB IX. Сес. P. Gautier, Bruxelles, 1975, 145⁵⁻¹²; **Ioannes Skylitzes Continuatus**. *Ἡ συνέχεια τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτση*. Ε.Τ. Τσολάκης, Θεσσαλονίκη, 1968, 156

¹⁶ **Michael Attaleiates**. *The History*, 334, 336, 338, 344; **Nicephori Bryennii**. *Historiarum libri quattuor*, 167⁷⁻¹⁷³³, 177¹⁴⁻¹⁷⁹⁴; **Ioannes Skylitzes Continuatus**. *Ἡ συνέχεια τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτση*, 158, 159; **Ioannis Zonarae**. *Epitomae Historiarum*, 710¹⁶⁻²⁰, 711².

¹⁷ **Michael Attaleiates**. *The History*, 348¹¹, 350¹³; **Nicephori Bryennii**. *Historiarum libri quattuor*, pp. 181¹⁹⁻²²; **Ioannes Skylitzes Continuatus**. *Ἡ συνέχεια τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτση*, 159–160; **Ioannis Zonarae**. *Epitomae Historiarum*, 711²⁵⁻⁷¹²²⁹. Виж също у: **Cheyne, J.-C.** *Pouvoir et contestations à Byzance*, № 99.

¹⁸ Върху моливдовули Йоан Дука след замонашването си присъства като: Ἰγνατίω μοναχῷ τῷ Καίσαρι (**Seibt, W.** *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, 1. Teil – Kaiserhof. Wien, 1978, № 37; **Iashvili, I., W. Seibt.** *Byzantinische Siegel aus Petra in Westgeorgien*. – SBS, 9, (2006), № 10).

¹⁹ **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 376⁸⁶⁻³⁷⁷⁴, 384¹⁴⁻¹⁵, 385⁴¹⁻⁴⁹; **Michel Psellos**. *Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077)*, vol. 2, VIII: X, 157³⁻⁵; **Ioannis Zonarae**. *Epitomae Historiarum*, 574⁶⁻⁵⁷⁵⁶, 579⁸; **Cheyne, J.-C.** *Pouvoir et contestations à Byzance*, № 34.

²⁰ **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 373¹⁵⁻³⁷⁴²⁶; **Ioannis Zonarae**. *Epitomae Historiarum*, 572¹⁷⁻²⁰.

²¹ **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 380⁸⁻¹⁵. За арабските сведения, виж: **Каждан, А. П.** Армяне в составе господствующего класса Византийской империи в XI–XII вв. Ереван, 1975, 94 и прим. 13.

²² **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 396¹⁸⁻³², 397⁴⁵⁻⁴⁹; **Michel Psellos**. *Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077)*, vol. 1, VI: XII, 122⁶⁻¹²³¹⁷; **Michael Attaleiates**. *The History*, 16³; **Ioannis Zonarae**. *Epitomae Historiarum*, 589²⁴⁻²⁵; **Cheyne, J.-C.** *Pouvoir et contestations à Byzance*, № 38.

²³ **Michel Psellos**. *Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077)*, vol. 1, VI: XII, 123²¹⁻²⁶; **Ioannis Zonarae**. *Epitomae Historiarum*, 614⁵⁻⁶.

²⁴ **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 429²⁹⁻⁴³⁰³³; **Michael Attaleiates**. *The History*, p. 32²; **Cheyne, J.-C.** *Pouvoir et contestations à Byzance*, № 62.

²⁵ **Michel Psellos**. *Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077)*, vol. 2, VI: C, 15¹⁸⁻²⁷; **Ioannis Zonarae**. *Epitomae Historiarum*, 626¹⁰; **Michaelis Glycae**. *Annales*, 596⁵⁻⁶; **Michael Attaleiates**. *The History*, p. 36¹.

²⁶ **Michel Psellos**. Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077), vol. 2, VI: CI–CIV, 15–18s; **Michael Attaleiates**. The History, 36₁–38₂; **Ioannis Zonarae**. Epitomae Historiarum, 626₁₂–627₁₅; **Michaelis Glycae**. Annales, 596₄–597₄.

²⁷ **Michael Attaleiates**. The History, 50₁₂; **Cheyne, J.-C.** Pouvoir et contestations à Byzance, № 65.

²⁸ Най-общо виж: **Talbot, A.-M.** An Introduction to Byzantine Monasticism. – Illinois Classical Studies, 12/2, (1987), 238–239, където преобладават примерите от къснови-зантийския период. За мотивите виж също: **Talbot, A.-M.** A Monastic World. – In: A Social History of Byzantium, Chichester, 2009, 261.

²⁹ **Каждан, А.П.** Византийский монастырь..., 63–64; **Magdalino, P.** Adelphaton. – In: ODB, vol. 1, New York/Oxford, 1991, 19; **Talbot, A.-M.** A Monastic World, 265–266, 271.

³⁰ **Talbot, A.-M.** A Monastic World, 259–260.

³¹ **Michel Psellos**. Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077), vol. 2, VII: LXXIII–LXXXII, 129₈–133₂₂; **Nicephori Bryennii**. Historiarum libri quattuor, 83_{16–17}, 85_{3–10}; **Michael Attaleiates**. The History, 124₁₆; Chronica Byzantina Breviora, CFHB XII/1. Rec. P. Schreiner. Wien, 1975, 160₁₆.

³² **Nicephori Bryennii**. Historiarum libri quattuor, 85_{14–17}; **Kouroupou, M., J.-F. Vannier**. Commémoraisons des Comnènes dans le typikon liturgique de monastère du Christ Philanthrope (*MS. Panagia Kamariotissa 29*). – REB, 63, (2005), 46₂₉.

³³ **Michael Attaleiates**. The History, 334, 336, 338; **Nicephori Bryennii**. Historiarum libri quattuor, 169_{14–1733, 11–18}; **Gautier, P.** Le typikon de la Théotokos Kécharitménè. – REB, 43, (1985), 123_{1845–1849}; **Kouroupou, M., J.-F. Vannier**. Commémoraisons des Comnènes..., 43₆.

³⁴ Тази година се явява сигурният *terminus post quem* за замонашването на Катакалон Кекавмен.

³⁵ **Cheyne, J.-C.** Par saint Georges, par saint Michel. – In: Cheyne, J.-C. La société Byzantine. L'apport des sceaux, vol. II, Paris, 2008, 296, fig. 23.

³⁶ **Michaelis Pselli**. Scripta minora magnam partem adhuc inedita. Rec. E. Kurtz, F. Drexl. Milan, 1936, № 30, 59, 141. За тези писма виж още: **Литаврин, Г. Г.** Три писъма Михаила Пселла Катакалону Кекавмену. – RĒSEE, VII/3, (1969), 455–468; **Jeffreys, M., M.D. Lauxterman** (eds.). The Letters of Michael Psellos: Cultural Networks and Historical Realities. Oxford, 2017, 197–198.

³⁷ **Kouroupou, M., J.-F. Vannier**. Commémoraisons des Comnènes..., 46₁₆.

³⁸ За Никон от Черната планина виж: **Thomas, J., A.C. Hero** (eds.). Byzantine Monastic Foundation Documents: A Complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments, DOS 35, vol. 1. Washington, D.C., 2000, 377; **Kazhdan, A.** Nikon of the Black Mountain. – In: ODB, vol. 3, New York/Oxford, 1991, 1484–1485 и цит. лит.

³⁹ Виж например реакцията на Анна Комнина: **Annae Comnena**. Alexias, 306₉–307₂₂, предадена и у: **Димитров, Д. Й.** Византия между Изтока и Запада. София, 2014, 24–25.

⁴⁰ Тази история е резюмирана в: **Kaldellis, A.** Streams of Gold, Rivers of Blood. New York, 2017, 85–86.

⁴¹ Има доста различия по отношение на длъжността на Василий в изворите: τὸν ἡγεμόνα τῆς Βουλγαρίας/τῆς Βουλγαρίας παραλαβὸν ἄρχων (**Ioannis Scylitzae**. Synopsis Historiarum, 458₅₀, 459₈₀), τῶν Βουλγάρων σατράπην τῶν Βουλγάρων σατράπης τῶν Βουλγάρων ἀρχηγός (**Michael Attaleiates**. The History, 64₉, 66₁₀, 68₁₂), προνοητῆς Βουλγάρων (**Кекавмен**. Советы и рассказы. Ред. и прев. Г. Литаврин. Санкт-Петербург, 2003, 180_{20–21}). За споровете около неговата длъжност виж: **Кекавмен**. Советы и рассказы, 392–393, прим. 266.

- ⁴² **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 458–459.
- ⁴³ **Michael Attaleiates**. *The History*, 64, 66, 68; **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 475¹⁷–476³⁶; **Кекавмен**. *Советы и рассказы*, 180²⁰–182⁴.
- ⁴⁴ **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 464^{14–16}; **Michael Attaleiates**. *The History*, 56⁴.
- ⁴⁵ **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 464^{16–28}.
- ⁴⁶ **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 467¹–469⁵⁰; **Michael Attaleiates**. *The History*, 56⁴–58⁴; **Кекавмен**. *Советы и рассказы*, 178^{12–28}.
- ⁴⁷ **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 382^{68–69}.
- ⁴⁸ **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 382⁶⁶–383⁹¹; 388^{26–29}.
- ⁴⁹ **Cheyne, J.-C.** *Par saint Georges, par saint Michel*, 296, fig. 23.
- ⁵⁰ **Kouroupou, M., J.-F. Vannier**. *Commémoraisons des Comnènes...*, 45²⁶; **Seibt, W.** *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, 1, № 37; **Iashvili, I., W. Seibt**. *Byzantinische Siegel aus Petra...*, № 10.
- ⁵¹ **Gautier, P.** *Le typikon de la Théotokos Kécharitménè*, 123^{1845–1849}; **Kouroupou, M., J.-F. Vannier**. *Commémoraisons des Comnènes...*, 43⁶.
- ⁵² **Kouroupou, M., J.-F. Vannier**. *Commémoraisons des Comnènes...*, 46¹⁶.
- ⁵³ **Kouroupou, M., J.-F. Vannier**. *Commémoraisons des Comnènes...*, 46²⁹.
- ⁵⁴ **Γεδεών, Μ.** *Βυζαντινά χρυσόβουλλα καὶ πιττάκια*, 431.
- ⁵⁵ **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 396^{28–32}.
- ⁵⁶ **Annae Comnenae**. *Alexias*, 87^{5–7}; **Ioannis Zonarae**. *Epitomae Historiarum*, 730¹⁹.
- ⁵⁷ **Панченко, Б. А.** *Коллекция Русского Археологического Института в Константинополе. Каталог моливдовуловъ*. – ИРАИК, 9, (1904), № 181; **Шандровская, В. С.** *Поправки и дополнения к „Каталогу моливдовуловъ“ Б.А. Панченко*. – ВВ, 38, (1977), 110; **Йорданов, И.** *Корпус на печатите на средновековна България*. София, 2001, 176–177, I.1.
- ⁵⁸ **Ioannis Scylitzae**. *Synopsis Historiarum*, 478^{94–95}; **Michaelis Glycae**. *Annales*, 599^{7–9}.
- ⁵⁹ **Nicephori Bryennii**. *Historiarum libri quattuor*, 83^{16–17}, 85^{3–5}; **Michael Attaleiates**. *The History*, 124¹⁶.
- ⁶⁰ **Kazhdan, A., A.-M. Talbot, A. Cutler**. *Stoudios Monastery*. – In: *ODB*, vol. 3, New York/Oxford, 1991, 1960.
- ⁶¹ Освен Исаак I Комнин това са Михаил V Калафат и Михаил VII Дука. Вече споменахме и за Константин Диоген, който е насилствено замонашен именно в Студион.
- ⁶² **Nicephori Bryennii**. *Historiarum libri quattuor*, 77^{1–4}.
- ⁶³ За *roga* виж: **Lemerle, P.** “Roga” et rente d’état aux Xe–XIe siècles. – *REB*, 25, (1967), 77–100; **Cappel, A.J.** *Roga*. – In: *ODB*, vol. 3, New York/Oxford, 1991, 1801.
- ⁶⁴ По всичко личи, че това е Константин III Лихуд (1059–1063), самият той приятел на Псел.
- ⁶⁵ **Oikonomidès, N.** *Title and Income in the Byzantine Court*. – In: *Byzantine Court Culture from 829–1204*, Washington, D.C., 1997, 201–202.
- ⁶⁶ **Michaelis Pselli**. *Scripta minora...*, № 59; **Jeffreys, M., M.D. Lauxterman** (eds.). *The Letters of Michael Psellos*, 197–198.
- ⁶⁷ **Michaelis Pselli**. *Scripta minora...*, № 141; **Jeffreys, M., M.D. Lauxterman** (eds.). *The Letters of Michael Psellos*, 198.
- ⁶⁸ **Каждан, А. П.** *Византийский монастырь...*, 58–59.
- ⁶⁹ **Литаврин, Г. Г.** *Три письма Михаила Пселла...*, 463; **Jeffreys, M.** *Michael Psellos and the Monastery*. – In: **Jeffreys, M., M. D. Lauxterman** (eds.). *The Letters of Michael Psellos*, p. 51.

⁷⁰ **Oikonomidès, N.** Title and Income in the Byzantine Court, 202.

⁷¹ Исаак I абдикира на 22 ноември 1059 г. Най-вероятно Катакалон е приел схима след смяната на властта, може би след или около Цветница на 1060 г. *Rogata* на висшите рангове се изплаща традиционно в седмицата преди Цветница или на самия празник, за което свидетелстват Лиудпранд и Михаил Аталиат (**Hendy, M. F.** *Studies in Byzantine Monetary Economy* с. 300–1450. Cambridge, 1985, 191–192; **Cappel, A. J.** *Roga*, 1801).

⁷² **Oikonomidès, N.** Title and Income in the Byzantine Court, 208; **Kaldellis, A.** *Streams of Gold, Rivers of Blood*, 220.

⁷³ **Michel Psellos.** *Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077)*, vol. 2, VII: LI, 114–115.

⁷⁴ **Aristakes Lastiverts'i.** *History*, 44.

⁷⁵ Каждан определя индивидуализма на Симеон Нови Богослов по следния начин: “an individualism without freedom, since it presupposed the submission of man to the authorities of God, his teacher, and the emperor” (**Kazhdan, A., G. Constantble.** *People and Power in Byzantium: An Introduction to Modern Byzantine Studies.* Washington, D.C., 1982, 91). Интересното в случая е, че в разглежданата тема излизат най-точно двете зависимости – от Бог (доброволният монашески обет) и императора (насилственото замонашване).

⁷⁶ На това обстоятелство обръща внимание още съвременникът на събитията Псел: **Michel Psellos.** *Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077)*, vol. 1, VI: XII, 123_{17–21}.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Антонов, С. Някои явления от социалната история на Византия през XI век. – В: България, българите и Европа – мит, история, съвремие, т. XII, Велико Търново, 2018, 40–47. [Antonov, S. *Nyakoï yavlenia ot socialnata istoria na Vizantia prez XI vek.* – V: *Balgaria, bulgarite i Evropa – mit, istoria, savremie, t. XII, Veliko Tarnovo*, 2018, 40–47].

Дашков, С. Б. Императоры Византии. Москва, 1997. [Dashkov, S.B. *Imperatory Vizantii.* Moskva, 1997].

Димитров, Д. Й. Византия между Изтока и Запада. София, 2014. [Dimitrov, D. J. *Vizantia mezhdou Iztoka i Zapada.* Sofia, 2014].

Йорданов, И. Корпус на печатите на средновековна България. София, 2001. [Jordanov, I. *Korpus na pechatite na srednovekovna Balgaria.* Sofia, 2001].

Каждан, А. П. Византийский монастырь XI–XII вв. как социальная группа. – ВВ, 31, (1971), 48–70.

Каждан, А. П. Армяне в составе господствующего класса Византийской империи в XI–XII вв. Ереван, 1975. [Kazhdan, A.P. *Armyane v sostave gospodstvuyushchego klassa Vizantiyskoy imperii v XI–XII vv.* Erevan, 1975].

Кекавмен. Советы и рассказы. Ред. и прев. Г. Литаврин. Санкт-Петербург, 2003. [Kekavmen. *Sovety i rasskazy.* Red. i prev. G. Litavrin. Sankt-Peterburg, 2003].

Литаврин, Г. Г. Три письма Михаила Пселла Катакалону Кекавмену. – *RÉSEE*, VII/3, (1969), 455–468. [Litavrin, G.G. *Tri pis'ma Mihaila Psella Katakalonu Kekavmenu.* – *RÉSEE*, VII/3, (1969), 455–468].

Панченко, В. А. Коллекция Русского Археологического Института в Константинополе. Каталог моливдовуловъ. – ИРАИК, 9, (1904), 341–396. [Panchenko, V.A. *Kollekciï*

Russkago Arheologicheskago Instituta v Konstantinopolya. Katalog molivdovulov. – IRAIK, 9, (1904), 341–396].

Шандровская, В. С. Поправки и дополнения к „Каталогу моливдовулов“ Б. А. Панченко. – ВВ, 38, (1977), 102–119. [Shandrovskaya, V. S. Popravi i dopolneniya k „Katalogu molivdovulov“ B. A. Panchenko. – VV, 38, (1977), 102–119].

Actes de Lavra I: des origines à 1204. Rec. P. Lemerle et al., Paris, 1970.

Annae Comnenaе. Alexias, CFHB XL. Rec. D.R. Reinsch, A. Kambylis. Berlin/New York, 2001.

Aristakes Lastiverts’i. History. Trans. R. Bedrosian, New York, 1985.

Cappel, A.J. Roga. – In: ODB, vol. 3, New York/Oxford, 1991, 1801.

Cheynet, J.-C. Pouvoir et contestations à Byzance (963–1210). Paris, 1996.

Cheynet, J.-C. Par saint Georges, par saint Michel. – In: Cheynet, J.-C. La société Byzantine. L’apport des sceaux, vol. II, Paris, 2008, 285–305.

Chronica Byzantina Breviora, CFHB XII/1. Rec. P. Schreiner. Wien, 1975.

Gautier, P. Le typikon de la Théotokos Kécharitménè. – REB, 43, (1985), 5–165.

Hendy, M.F. Studies in Byzantine Monetary Economy c. 300–1450. Cambridge, 1985, 191–192.

Iashvili, I., W. Seibt. Byzantinische Siegel aus Petra in Westgeorgien. – SBS, 9, (2006), 1–9.

Ioannes Skylitzes Continuatus. Ἡ συνέχεια τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτη. E.T. Τσολάκης, Θεσσαλονίκη, 1968. [He synéchia tes Chronografias tou Ioánnou Skylítse. E.T. Tsolákes., Thessalonike, 1968].

Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, CFHB V. Rec. J. Thurn, Berlin, 1973.

Ioannis Zonarae. Epitomae Historiarum, CSHB XLVII–XLIX. Rec. M. Pinder, Bonn, 1897.

Jeffreys, M., M.D. Lauxterman (eds.). The Letters of Michael Psellos: Cultural Networks and Historical Realities. Oxford, 2017.

Jeffreys, M. Michael Psellos and the Monastery. – In: Jeffreys, M., M.D. Lauxterman (eds.). The Letters of Michael Psellos: Cultural Networks and Historical Realities. Oxford, 2017, 42–58.

Kaldellis, A. Streams of Gold, Rivers of Blood. New York, 2017.

Kazhdan, A. Nikon of the Black Mountain. – In: ODB, vol. 3, New York/Oxford, 1991, 1484–1485.

Kazhdan, A., G. Constantble. People and Power in Byzantium: An Introduction to Modern Byzantine Studies. Washington, D.C., 1982.

Kazhdan, A., A.-M. Talbot, A. Cutler. Stoudios Monastery. – In: ODB, vol. 3, New York/Oxford, 1991, 1960–1961.

Kouroupou, M., J.-F. Vannier. Commémoraisons des Comnènes dans le typikon liturgique de monastère du Christ Philanthrope (*MS. Panagia Kamariotissa 29*). – REB, 63, (2005), 41–69.

Lemerle, P. “Roga” et rente d’état aux Xe–XIe siècles. – REB, 25, (1967), 77–100.

Magdalino, P. Adelphaton. – In: ODB, vol. 1, New York/Oxford, 1991, 19.

Matthew of Edessa. Armenia and the Crusades Tenth to Twelfth Centuries, The Chronicle of Matthew of Edessa. Trans. A.E. Dostourian, Lanham/New York/London, 1993.

Michael Attaleiates. The History, DOML 12. Ed. et trans. A. Kaldellis, D. Krallis, Cambridge, MA/London, 2012.

- Michaelis Glycae.** *Annales*, CSHB XXIV. Rec. I. Bekker, Bonn, 1836.
- Michaelis Pselli.** *Scripta minora magnam partem adhuc inedita*. Rec. E. Kurtz, F. Drexler, Milan, 1936.
- Michel Psellos.** *Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077)*, vol. 1–2. Ed. et trad. É. Renauld, Paris, 1926–1928.
- Nicephori Bryennii.** *Historiarum libri quattuor*, CFHB IX. Ñec. P. Gautier, Bruxelles, 1975.
- Oikonomidès, N.** *Title and Income in the Byzantine Court*. – In: *Byzantine Court Culture from 829–1204*, Washington, D.C., 1997, 199–215.
- Seibt, W.** *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich, 1. Teil – Kaiserhof*. Wien, 1978.
- Talbot, A.-M.** *An Introduction to Byzantine Monasticism*. – *Illinois Classical Studies*, 12/2, (1987), 229–241.
- Talbot, A.-M.** *Monasticism*. – In: *ODB*, vol. 2, New York/Oxford, 1991, 1392–1394.
- Talbot, A.-M.** *A Monastic World*. – In: *A Social History of Byzantium*, Chichester, 2009, 257–278.
- Thomas, J., A.C. Hero** (eds.). *Byzantine Monastic Foundation Documents: A Complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments*, DOS 35, vol. 1. Washington, D.C., 2000.
- Zacos, G., A. Veglery.** *Byzantine Lead Seals*, vol. 1. Bern, 1972.
- Γεδεόν, Μ.** *Βυζαντινὰ χρυσόβουλλα καὶ πιττάκια*. – *EA*, 4, (1883–84), 403–447.
[Gedeón, M. *Byzantinà chrysóboulla kai pittákia*. – *EA*, 4, (1883–84), 403–447].

ΣΥΚΡΑΤΤΕΝΙΑ

- BB** – Византийский временник
- CFHB** – Corpus Fontium Historiae Byzantinae
- CSHB** – Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae
- DOML** – Dumbarton Oaks Medieval Library
- ODB** – Oxford Dictionary of Byzantium
- REB** – Revue des études byzantines
- RÉSEE** – Revue des études sud-est européennes
- EA** – Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια